MİLLİYETÇİLİĞİN COĞRAFYALARI – III

ABD, Çin, Güney Afrika, Latin Amerika, Lübnan, Rusya, Quebec

EDİTÖR
DR. MUSTAFA ONUR TETİK

Paradigma Akademi

MİLLİYETÇİLİĞİN COĞRAFYALARI – III

ABD, Çin, Güney Afrika, Latin Amerika, Lübnan, Rusya, Quebec

EDİTÖR
DR. MUSTAFA ONUR TETİK

ISBN: 978-625-6957-62-6
Paradigma Akademi Yayınları
Sertifika No: 69606

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Sorumlusu
Nevin SUR

Dizgi&Kapak
Himmet AKSOY

Matbaa
Meydan Baskı Fotokopi
Sertifika No: 70835

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Şubat 2023
Paradigma Akademi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **v**

AMERİKAN MİLLİYETÇİLİKLERİ VE ÇELİŞKİLER ÜLKESİ **1**

Murat Ülgül

ÇİN MİLLİYETÇİLİĞİ: MİLLİYETÇİLİĞİ BESLEYEN ZİHNİYETLER ÜZERİNE **37**

Abdürreşit Celil Karluk

GÜNEY AFRİKA AFRİKANER MİLLİYETÇİLİĞİ **69**

Ruziye Tali

LATİN AMERİKA'DA MİLLİYETÇİLİK **95**

Yaşar Pınar Özmen

LÜBNAN'DA KİMLİK ARAYIŞI: TARİH, MİLLİYETÇİLİK VE LÜBNANLILIK **125**

Nail Elhan

RUS MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL KÖKENLERİNİ OKUMAK **155**

Merve Suna Özel Özcan

QUEBEC MİLLİYETÇİLİĞİ: BEKA MÜCADELESİNDEN SELF-DETERMİNASYON HEZİMETİNE **185**

Murat Toman

LATİN AMERİKA'DA MİLLİYETÇİLİK

Yaşar Pınar Özmen*

GİRİŞ

Latin Amerika, Amerika kıtasında Meksika'dan başlayarak güneydeki en uç noktaya uzanan ve arada bir kısım Karayip adalarını da içine alan, Latince kökenli diller konuşan ve çoğunlukla kültürel bir Katolik inancının yaygın olduğu bölgenin ismidir. On sekiz ülkede İspanyolca, Brezilya'da Portekizce ve Haiti'de Fransızca konuşulmaktadır[1]. And Dağları, Amazon havzası ve ormanı, Río de la Plata'nın pampaları, Patagonya ve iki büyük okyanus arasında etkileyici bir coğrafyaya, son derece verimli topraklara ve değerli madenlere sahip bir bölgedir. Bölge, Amerika kıtasının *yeniden* keşfinden kısa bir süre sonra Avrupa ülkeleri tarafından fethedilmiş ve sömürgeleştirilmiştir. Bu tarih ortaklığı 'Latin' kültürel tanımını kavramlaştıran birleştirici unsurdur. Latin Amerika isimlendirmesi Avrupa Latin kökeni ile bir bağ kurmak için sıklıkla Fransızlar tarafından kullanılmış ve Avrupalı atalara sahip bağımsızlık mücadelesinin önderleri tarafından benimsenmiştir. Latin Amerika'nın dünya çapında bölgesel olarak tanınması ise daha çok

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, pinar.ozmen@bozok.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2970-1110.

[1] Flemenkçe konuşulan Surinam ile İngiliz dilini konuşan eski Britanya sömürgeleri Guyana, Belize ve Karayip ülkelerinden oluşan on bağımsız devlet çoğunlukla Latin Amerika tabirinin dışında tutulur. Güney Amerika kıtasındaki Fransız Guyanası ile Britanya ve ABD egemenliğinde Karayip ada ülkelerinden oluşan on bağlı ülke daha mevcuttur. Bu ülkeler çalışma kapsamının dışında tutulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin yakın takibi altındaki bölge için resmî belgeler dahil çeşitli eserlerde aynı tabirin kullanılması sonucunda olmuştur (Tekin, 2020: 682). Bir zamanlar İspanya sömürgesi olmuş bölgelerde ve Portekiz'e bağlı Brezilya'da bu ortak tarihî bilinç aynı etkiye sahiptir.

Latin Amerika'da milliyetçilik düşüncesinin gelişiminin incelendiği bu çalışma, siyasi tarihinin merkeze alındığı literatüre dayalı betimleyici ve kısmen açıklayıcı bir temel araştırma niteliğindedir. Hobsbawm'ın vurguladığı gibi Avrupa'da geçerli olan kavramlar ve kurumlar Latin Amerika'da bambaşka bir hâl almış, Avrupa'daki hareketlerin bir kısmı burada fiyasko ile sonuçlanmış ve bir kısmı ise Avrupa gözlüğü ile anlaşılamayacak bir dönüşüm yaşamıştır (Hobsbawm, 2018: 58-60). Millet ve milliyetçilik de Latin Amerika'da farklı bir olgusal açıklama gerektirir. Hobsbawm'ın (2018: 439) belirttiği gibi gerçek ya da hayalî olsun homojen bir millet ve milliyet anlayışı Latin Amerika ulusal bilincinin bir öğesi olmamıştır. Latin Amerika milliyetçiliği kendine has bir deneyimdir. Farklı dönemlerde farklı etkilerde kalmış olan Latin Amerika'daki milliyetçilik düşüncesi bir melez (*mestizo*) kimliği etrafında güçlenmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonunda kıtaya gelen Avrupalı yeni göçmenlerle gündeme gelen ırkçı 'beyazlaş(tır)ma' düşüncesi zamanla yerli veya Afrikalı kökenlerle barışık milliyetçi bir düşünceye evrilmiştir (Chasteen, 2017: 246-247). Avrupa merkezli estetik anlayışın yerini, kendinden emin melez veya yerli ırkın gurur kaynağı olduğu bir anlayış almıştır.

Genel olarak bakılacak olursa Latin Amerika milliyetçiliğini; öncü milliyetçilik, romantik dönem, ulus inşası milliyetçiliği ve çoğulcu milliyetçi anlayış olarak tarihsel dönemlere ayırmak mümkündür (Tekin, 2020: 682). Latin Amerika'da milliyetçiliğin birinci dalgası sömürge yönetiminde Latin Amerika'da doğan ve bölgede yaşayan Avrupa kökenli soyluların (kreollerin) öncülüğünde 'Amerikalılık' bilinci ile başlar. Benedict Anderson (1995: 63-82) Latin Amerikan kreollerini, modern milliyetçiliğin öncüleri olarak

göstermiştir. Daha sonra kreollerin öncülüğünde köle olarak çalıştırılan yerlilerin ve Afrika'dan getirilen kölelerin dahil olduğu bir bağımsızlık mücadelesi verecektir. Büyük Vatan'ı (*Patria Grande*) sömürge yönetimlerinden kurtaracak bağımsızlık hareketleri, Avrupa'da etkili olan ulus kavramı ve milliyetçilik ideolojisinin doğduğu ortamdan farklı koşullarda ortaya çıkmıştır. Fakat bağımsızlık fikrinin gelişmesinde; Avrupa Aydınlanmasının eşitlik ve özgürlük fikirlerinin, Amerikan ve Fransız Devrimlerinin etkisi büyüktür. Napolyon'un İberya adasına saldırısı sırasında buradaki merkez yönetimlerin zafiyetinin fırsata çevrilmesi ile eyleme geçilmiştir. Milliyetçiliğin romantik aşaması, on sekizinci yüzyılın sonlarında Avrupa değerlerinden ilham alan Francisco de Miranda ve Simón Bolívar gibi kreol elitlerin önderliğinde başlayan bölgesel düzeyde bir ortak aidiyet algısı ile tanımlanır (Tekin, 2020: 681-683).

Kuzey komşusu ABD'ye benzer şekilde bir Latin Amerika birliğine dönüşemeyen ülkelerde bağımsızlık sonrasında Bolivarcı kimliğe paralel olarak görece cılız bir ulusal kimlik anlayışı oluşmaya başlar. Bağımsız ulus-devletlerin ortaya çıkmış olduğu 1850'den sonra serbest ticaret yoluyla kapitalist ekonomiye eklemlenme ve devlet burjuvazisinin oluşma süreci başlar. Latin Amerika ülkelerinde yabancı sermayenin, ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını koruyan oligarşik ve despotik iktidarlar bir başka milliyetçilik ateşinin fitilini yakar. Kapitalist dünya ile içli dışlı ve yabancılarla iş birliği yapan zümreye ve yabancılara karşı bir tepkinin doğurduğu bu milliyetçilik anlayışı 1910 yılında Meksika Devrimi ile en üst noktasına çıkmış antiemperyalist ulusal devrimci halk hareketlerini kapsar. Meksika Devrimi, Latin Amerika'da ulus-devlet milliyetçilik hareketinin ilk somut örneği olarak gösterilmektedir (Chasteen, 2017: 249). Devrimden sonra Meksika halk müzik, dans ve el sanatlarının popülerleştiği gözlenmektedir. Yerliliğin ulusal bilincin merkezine yerleşmesini sağlayan *indigenismo* akımı bu dönemde etkili olmuştur. Ulus kavramına tam anlamıyla yerli, siyah ve melezlerin dahil edilmesini ve sömürge

döneminin soya dayalı tabaka sisteminin kalıntılarının tamamen silinmesini hedefleyen ırk ayrımcılığına karşı hareketler yükselmiştir. Bu dönem, köylüler başta olmak üzere tüm halk kitlelerinin ulus kavramında kendini bulduğu bir milliyetçilik dalgasıdır.

Latin Amerika ülkelerinin çoğunluğu hammadde ihracatına dayalı bir zenginliğe sahiptir. Fakat dünyadaki 1929 Ekonomik Buhranını hazırlayan çöküş süreci Latin Amerika'nın dış ticaretini alt üst etmiştir ve birçok hükümetin sonunu getirmiştir. Bu süreçte yeni hükümetler ithalatın yerine yerel sanayinin gelişmesini amaçlayan politikalar uygulamaya başlamıştır. 1930'lardan günümüze Latin Amerika'da kalkınmacı ve antiemperyalist olarak nitelendirilebilecek bazen zayıflayan bazen birbirinden ayrışan milliyetçi bir damarın varlığı söz konusudur. Klasik popülizm olarak nitelendirilen, çoğunlukla halkçı ve sol eğilimli olan bu akım özellikle iki büyük savaş arası dönemde Avrupa'daki faşizmden esinlenerek evrilmiş, bu kısa süreli eğilim farklı bir çerçevede devam etmiştir. Ulus-devlet inşasıyla hemhâl olmuş 'devlet milliyetçiliği' yanında bağımsızlık sürecindeki ortak bölgesel bir bilince dayalı daha özgün bir milliyetçiliğin (Gourdon, 1998: 78) etkisi günümüz siyasetinde hissedilmektedir. Ülkeler arasında bazı farklılıklara sahip olsa da 'Latin Amerikalı' bir ideal tip tanımlanabilmektedir.

1. LATİN AMERİKA ÜLKELERİNDE ULUS İNŞASI

Giriş kısmında çerçevesi çizilen tarihsel perspektifte Latin Amerika'daki milliyetçilik olgusunun nasıl geliştiğini anlayabilmek için öncelikle Avrupalılarla Amerika yerlilerinin karşılaşması sonrasında kıtanın fethedilerek sömürgeleştirilmesi sürecinden başlamak ve sömürge döneminin dinamiklerini ortaya çıkarmak gerekmektedir. Öncü milliyetçiliğin ortaya çıktığı bu dönem, bağımsızlık mücadelesinde ve ulus-devletlerin inşasında ve hatta bazen günümüz siyasetinde hissettiğimiz etkileri barındırmaktadır.

1.1. Sömürgecilik Dönemi (1500-1800)

İtalyan kökenli denizci Kristof Kolomb'un (İspanyolca *Cristóbal Colón*) 1492 yılında Karayip denizinde yer alan günümüz Bahama takım adalarından birine ayak basmasından kısa bir süre sonra İspanyol ve Portekizliler bölgeyi sömürgeleştirmeye başlamıştır. Önce adalar daha sonra Meksika fethedilmiş, fetih ve sömürgeleştirme hareketi güneye doğru gelişmiştir. Avrupa istilası sırasında bölgede Orta Amerika'da Maya Uygarlığı, Meksika'da Aztek ve Güney Amerika'da Peru merkezli bölgede İnka İmparatorlukları bulunuyordu. Latin Amerika'da bu üç büyük uygarlığın dışında iki bine yakın dilin konuşulduğu binlerce bağımsız halk topluluğunun yaşadığı bilinmektedir (Özbudun, 2012: 64). Kıtanın ilk ev sahipleri, çok daha önceleri (dönemi MÖ. 20000'e kadar geriye götüren arkeolojik kanıtlar bulunur) kuzeyde Bering Boğazı'ndan geçilerek gerçekleştirilen göç dalgaları neticesinde kıtaya yerleşen Asya kökenli topluluklardan gelmiştir (Kutlu, 2012: 17). Brezilya'da Tupiler, Arjantin Pampa halkı ve Mapuche, Guarani, Aymara, Quechua yerlileri en bilinenleridir. Büyük merkezi imparatorluklar egemenliğinde de bu yerleşik veya yarı-göçebe halklar kültürlerini sürdürmüşlerdir. Maya uygarlığı kendisinden sonra gelen tüm kültürleri etkilemiştir. Amerika kıtasının bugünkü kimliğinin inşası çok büyük ölçüde 1492'de başlayan fetihlerle başlamıştır.

On beşinci yüzyılın son çeyreği Katolik hükümdarlar II. Fernando ve Isabel (1474-1504) dönemi, İspanya'nın siyasi ve dini birliğinin sağlandığı, Roma Katolik Kilisesi'nin öğretisi hariç tüm dini akımlar ve inançların yasaklandığı ve uzun yıllar (711-1492) İber Yarımadasında egemen olan İslam Devleti'nin son kalıntısı Granada Emirliği'nin düştüğü, Müslüman ve Yahudilerin zorunlu göçe tabi tutulduğu dönemdir. İspanya'da modern devletin oluştuğu dönemde yeniden keşfedilen Amerika kıtasında Katolikliğin yayılması bir güç sembolüne dönüşmüştür. Bu nedenle Latin Amerika'nın İspanyol işgali agresif bir misyonerlik faaliyeti ile birlikte gerçekleşmiş ve yerliler arasında Katolik Hristiyanlık yayılmaya başlanmıştır. Üstelik

Amerika kıtasının keşfi Hindistan'a yeni bir ulaşım yolu ararken gerçekleşmiştir. Ticari değeri yüksek çok değerli baharat yolunun geçtiği Hindistan'ın kontrolü Müslüman yöneticilerin elindeydi, vergi, güvenlik ve ulaşım maliyeti yüksekti. Avrupalılar Baharat yoluna alternatif erişim kanalı bulmak isterken en az onun kadar değerli bir coğrafyaya ulaşmışlardır. Uzun bir süre Yeni Dünya olarak adlandırılan kıtaya daha sonra İtalyan denizci Amerigo Vespucci'nin adı verilmiştir.

İspanya'nın yeni dünyadaki yaklaşık üç yüzyıllık sömürge yönetimi genel valilikler adı altında kral naibleri (İspanyolca *los virreinatos*) aracılığı ile gerçekleşmiştir. Kral naiplerinin altında şehir yöneticileri (*alcalde*[2]) ve ilçe yöneticileri (*corregidor*) yine İspanya Krallığı tarafından doğrudan atama yoluyla görevlendirilmiştir. Genel valilik bölgelerinin coğrafi olarak birbirinden uzak ve birbirleriyle iletişimi az olmaları ve ayrıca aralarında ticaretin yasak olması zamanla bu bölgeleri yalıtılmış bağımsız iktisadi birimlere dönüştürmüştür (Anderson, 1995: 69). Portekiz, Brezilya'da daha farklı bir yönetim mekanizması kurmuştur. Sömürgelerin işleri Lizbon'da yer alan konsey ve kurullarca yönetilmiştir. Brezilya'da kurulan ilk yönetim birimleri, arazi sahiplerinin yetkili olduğu 'kaptanlıklar' adı verilen beylikler olmuştur. Daha sonraki dönemlerde sömürgeye Portekiz Krallığı tarafından yönetici atanmış ve beylikler, Krallık kaptanlıkları haline gelmiştir. Bu yönetim birimleri, sömürgeci devletin daha gevşek yönetimi altında birbirleri ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Ayrıca Brezilya'da doğmuş Portekiz kökenli kreoller, melezler ve Afrika kökenliler de kamu görevlerinde yer alabilmiştir (Atamer, 2020). Brezilya'nın sömürge yönetiminin İspanyol sömürgesi diğer bölgelerden farklılığı ile ileride ele alınacak olan bağımsızlık sürecindeki farklılık, bugün bir bütün olarak kalmayı

[2] Kökeni İspanya'ya Endülüs döneminde aktarılan Arapça 'el-kadı' sözcüğünden gelen 'alcalde' günümüzde halen İspanyolcada 'belediye başkanı' anlamında kullanılır.

başarmış Brezilya kimliğinin oluşması açısından önemli bir etkiye sahiptir.

Bölgedeki mevcut yerli halkın büyük bir bölümü Avrupa'dan gelen bulaşıcı hastalıklardan ve fetih sırasındaki kıyımlardan ölmüştür. Kalanlar da ya dağlık veya ormanlık uzak yerlere sığınmış ya da büyük bir kısmı köleleştirilmiştir. Sömürü düzeninde işgücü ihtiyacı için nüfusu çok az ve dayanıksız olan yerli halk dışında Afrika'dan köle olarak getirilen fiziksel olarak daha güçlü insanlar kullanılmıştır. Afrika'dan gelenler, kendi dinlerini, müziklerini ve geleneklerini de getirmiştir (Alpaslan, 2020). Bugün Latin Amerika kültürünün tartışmasız bir parçası olan *Afro* etkisi, Havana ve Rio de Janeiro gibi büyük limanlardan, plantasyon[3] ekonomisine dayalı Küba, Brezilya, Kolombiya, Venezuela başta olmak üzere çeşitli ülkelere girmiş ve kıtaya yayılmıştır. And ülkelerinin çoğunda ve Meksika'da Afrika etkisi daha az olmuştur. Amerika kıtasının İspanyollar tarafından istila edilmesi, kıtanın zenginliklerinin türlü şiddet kullanarak sömürülmesi sırasındaki uygulamalar o dönemde İspanya Krallığında çok eleştirilmiştir. Bu eylemleri meşrulaştırmak için buradaki yerli inanç ve geleneklerinin, o sıralar İspanyol entelektüelleri arasında tartışılan doğal hukuk yasalarına aykırı olduğu savı ileri sürülmüştür (Akal, 2016: 60). Bu açıdan İspanyollar vahşilere medeniyet götüren ve Hristiyanlığı tanıtarak ruhlarını kurtaran kişiler olarak yorumlanmıştır. Tartışmada, İspanyolları bir yanda açgözlü ve cani sömürgeci olarak tanımlayan ve diğer yanda medeniyetin kutsal havarileri olarak niteleyen görüşlerin taraftarları bulunmaktadır (Kutlu, 2012: 120). Fakat Latin Amerika'nın fethinin uzun vadede İspanya ve Portekiz'e maddi getirisi olmamış, burada üretilen değerli madenler İspanya ve Portekiz'in ticaret yaptığı başta İngiltere olmak üzere Kuzey Avrupa ülkelerine aktarılmıştır.

[3] Plantasyon, ticari değeri yüksek endüstriyel tarım yapılan büyük ölçekli arazilerdir. Kahve, şeker kamışı, kakao, kauçuk, pamuk gibi ürünler bu arazilerde yetiştirilir. Avrupa sömürgeciliğinde köle emeğiyle yetiştirilen büyük mahsul alanları ekonomik bir dayanak noktası haline gelmiştir (Britannica, 2017).

1500'lerin sonuna gelindiğinde bölgede Avrupa, Amerika ve Afrika genlerinin ve kültürlerinin karıştığı bir etnik yapı meydana gelmiştir (Chasteen, 2017: 54). Fakat bu etnik gruplar sosyal statü açısından Avrupa'ya bağımlı soya dayalı bir tabakalaşma temelinde aşağıda İspanya örneğindeki hiyerarşiye tabi olmuştur:

- İspanya'dan gelen ve sonra yine İspanya'ya dönecek soylular,
- Görevi bitince İspanya'ya dönen, atanmış İspanyol askerler ve sivil memurlar
- İspanyol soyluların Amerika'da doğan çocukları yani kreoller (İspanyolca *criollo*),
- Soylu olmayan kreoller,
- Babası İspanyol, annesi yerli olan melezler (*mestizo*),
- Babası İspanyol, annesi Afrika kökenli melezler (*mulatto/mulato*),
- Yerli ve Afrika kökenlilerin melezlerinden oluşan hür kişiler (*zambo*)[4],
- Hristiyan olmuş yerliler,
- Hristiyan Afrika kökenli veya melez köleler,
- Kendi inançlarını sürdüren yerliler (Kutlu, 2012: 123).

İspanya sömürgeleri için sıralanmış bu tabakalaşma sistemi Portekiz sömürgesi Brezilya için de geçerlidir. Portekiz Krallığı adına sefere çıkan Pedro Álvares Cabral, 1500 yılında Brezilya kıyılarına ayak basmış ve 1532'de Brezilya'nın Portekiz tarafından sömürgeleştirilme süreci başlamıştır. Brezilya'daki Portekiz sömürgeciliği, geleneksel müttefiki İngilizlerin etkisindeki benzer bir

[4] Avrupalı, Yerli ve Afrikalı üç ırklı soydan gelenlere, mestizo ve zambo tanımlanamayan gruba pardo adı verilir.

hiyerarşi içinde, hareket özgürlüğü geniş olan patronlar ve ticaret üzerinden devam etmiştir. Kraliyet, kölelik sisteminin devamının garantisi olarak görülmüştür (Uyanık, 2014: 83).

Latin Amerika'da bağımsızlığı gerçekleştirecek olan önderler kreollerdir. Yani Avrupa soyundan gelen ailelerin Amerika'da (ya da sonradan daha geniş anlamıyla Avrupa dışı sömürgelerde) doğan çocuklarıdır. Kreoller, dil ve kültür olarak Avrupalı değerlerle yetiştirilmiş büyük toprak sahipleridir. Toprak mülkiyeti dışında çoğu meslek ve yönetici konumları İspanyollar dışındaki kişilere açık değildir. Kreollerin öncülüğündeki Amerikalılık kimliğinin inşası; zaman içinde bölgeye gelip giden İspanya kökenli soylular, asker ve sivil memurlar ile kıtada doğmuş kreoller arasında yaşanan çatışma üzerinde yükselmiştir. Kreoller, Amerika'ya yerleşmiş, aile kurmuş, toprak zenginliğini elde etmiş fakat İspanyol genel valiliklerinde yeterince güçlü siyasi konumlara getirilmemişlerdir. Ekonomik gücü elde eden bu kreollerin zaman içinde siyasi güç elde etme çabası 'Latin Amerikalı' kimliğinin gelişmesine neden olmuştur. Kreoller bu süreçte, Amerika'da yaşayan diğer tüccarlar ve bazı meslek sahipleri ile bir ittifak halinde olmuştur. Sömürge döneminde yetişen Latin Amerikan ilk kreollerinin Fransız Devrimi'nden çok önce başlatmış olduğu kimlik inşası süreci, Benedict Anderson (1995: 63-82) tarafından modern milliyetçiliğin öncüleri olarak yorumlanmalarına neden olmuştur.

Kreoller, tarım, hayvancılık, madencilik vb. üretimin yapıldığı '*hacienda*' adı verilen büyük araziler üzerindeki köle emeğine dayalı işletmelere sahipti. Şeker, kahve, pamuk, tahıl, et, yün, deri, meyve ve sebze gibi ürünlerin üretildiği işletmelerin geliri yüksekti. Bu nedenle sömürgecilik döneminde Afrika kökenli siyah kölelerin ve yerlilerin ayaklanmalarından her zaman korku duyulmuştur. Sömürgecilik döneminin başından itibaren çoğunluğu ufak tefek olan ve vahşice bastırılan birçok yerli ayaklanması yaşanmıştır. Fakat 1700'lerin sonunda kendisine son İnka hükümdarı Túpac Amaru'nun adını veren bir yerli şefin önderliğinde (günümüzün Bolivya sınırlarında)

gerçekleşen And Ayaklanması tüm bölgedeki köle sahiplerini iyiden iyiye endişelendirmiştir. 1792 yılında Haiti'de Fransız yönetimine karşı bağımsızlığın köle ayaklanması sonucunda kazanılması kıtada karmaşık bir etki yaratmıştır. Ayrıca 1700'lü yılların başından itibaren İspanya'da krallığa egemen olan Bourbon Hanedanı'nın (III. Carlos), sömürge idaresindeki denetimi ve buradan elde edilen kazancı artırmaya yönelik reformları bölgedeki kreolleri ve diğer halkı olumsuz etkilemiş ve birleştirici bir etki yapmıştır (Chasteen, 2017: 97). Kıta içi ticareti sınırlayan, yeni vergiler koyan, vergi toplamayı sıkılaştıran ve idareyi merkezileştiren bu reformlara ek olarak 1789'da Madrid'den çıkan kölelik koşullarını iyileştiren düzenlemeler toprak sahiplerinin direnmesi ile 1794'te geri çekilmiştir. Bu dönemde İspanya'dan da kıtaya yoğun bir göç dalgasının başladığı bilinmektedir (Anderson, 1995: 65-66). Bütün bunlar zenginleşen kreollerin siyasi iktidarı ele geçirme isteğini perçinlemiş ve bağımsızlık düşüncesini geliştirmiştir. Zaman içinde yerli ve kölelerle iş birliğine gidilmiş ve ilk fırsatta bağımsızlık mücadelesi başlamıştır.

1.2. Bağımsızlık Hareketleri ve Milliyetçilik

Sömürgelerde krallık yönetime karşı memnuniyetsizlik, on sekizinci yüzyılda su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Özellikle Kuzey Amerika'daki sömürgelerin 1783 yılında bağımsızlığını kazanması Latin Amerika'daki bağımsızlık fikrini etkilemeye başlamıştır. Bağımsızlık süreci, Avrupa'dan gelen eşitlik ve özgürlük fikirleri, Amerikan ve Fransız Devrimlerinin cumhuriyetçi etkisi ile Napolyon Savaşları sırasında İspanyol yönetimi zafiyetinin fırsata çevrilmesi sonucunda başlamıştır. İngilizler burada hâkimiyet kurmak için bağımsızlık hareketini desteklemiştir. İlk bağımsızlık Haiti'de 1792 yılında Toussaint L'Ouverture öncülüğündeki köle ayaklanmasının başarılı olması sonucunda kazanılmıştır. Fransız Devrimi'nin hemen ardından yayılan özgürlük ve eşitlik fikirlerinin 1804 yılında Fransızlardan bağımsızlığın kazanılmasını sağlaması kıtada önemli bir etki yaratmıştır.

Bağımsızlık sürecinde dış ve iç faktörler etkili olmuştur. Sömürge otoritelerinde yozlaşma, sömürge mevzuatının her zaman sömürgeci ülkelerin vatandaşlarının avantajına düzenlenmesi, kreoller ve krallık yöneticileri arasındaki rekabet, yerli halkın, melezlerin ve kreollerin birlikte yaşadığı sosyal hoşnutsuzluk ve ekonomik üretimi gerçekleştiren kreoller için ticari özgürlüğün olmaması içsel faktörlerdendir. Kuzey Amerika sömürgelerinin (on üç koloninin) bağımsızlık ilanı, Fransız Devrimi, Aydınlanmanın liberal ve eşitlikçi fikirleri gibi dışsal faktörler İspanyol egemenliğine karşı Aydınlanma fikirlerinin üniversitelerdeki gençler arasında dolaşmasına ve özerklik arayan entelektüel bir elit tabakasının oluşumuna neden olmuştur (Daza, 2013).

Bu dönemde Kanarya Adaları kökenli bir kreol olan ve Karakas'ta doğan Francisco de Miranda (1750-1816) sahip olduğu vizyon ile doğduğu sınırları aşmıştır. Miranda, tüm kıtanın özgürlüğü için gösterdiği çabalarından dolayı Bağımsızlığın Öncüsü olarak bilinir, Öncü (*El Precursor*) olarak anılır. Amerikan sömürgelerinin İngiltere'den bağımsızlığı ve Fransız Devrimi gibi çağının iki önemli tarihsel olayına bizzat katılır ve buradan edindiği bilgi ve deneyimle Latin Amerika vizyonunu oluşturur. Brezilya dahil olmak üzere İspanyolca konuşan diğer sömürgeleri kapsayan bölge için inşa ettiği 'Kolombiya' ütopyası bağımsızlığa giden yolu adım adım döşemiştir (Matallana ve diğerleri, 2016). Miranda, Amerika kıtasını Kristof Kolomb'a atfen 'Kolombiya' ismi ile tanımlamıştır. Bu o dönem İspanyolların tercih ettiği 'Amerika İspanyası' (*Hispanoamérica*) nitelemesine karşı bir aidiyet sembolü olarak kullanılmıştır. Günümüzde Amerika'da ırkçılık karşıtı veya yerli haklarıyla ilgili toplumsal hareketlerde gözlendiği üzere, kıtada sömürgeciliğin başlangıcını temsil etmesi nedeniyle emperyal figürlerin ve diğer kâşiflerin heykelleri ile birlikte Kolomb heykelleri de birer birer yıkılmaktadır. Fakat o dönemde Miranda'nın birleşme fikri, bağımsızlığın yolunu açan bir kimliğin inşasını başlatmıştır. Daha

sonra doğum yeri ile tanımlanan bir 'Amerikalılık' kimliğini tanımlayan nativizm hareketine dönüşmüştür.

Latin Amerika'da bağımsızlık hareketleri İspanyol hâkimiyetindeki bölgelerle, Portekiz hâkimiyetindeki Brezilya'da birbirinden farklı biçimde gelişmiştir. Küba'da ise bağımsızlık süreci diğer ülkelerden daha sonra elde edilmiş ve farklı bir biçimde sonuçlanmıştır. Bu nedenle bu konuların ayrı başlıklar altında değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

1.2.1. İspanyol Sömürgelerinde Bağımsızlık Hareketleri (1800'ler)

Latin Amerika'da bağımsızlık önderleri '*Libertador*' olarak adlandırılır ve çoğunluğu asker kreollerdir. En tanınmışı Karakas'ta doğmuş bir kreol olan Simón Bolívar'dır (1783-1830), günümüz Venezuela, Kolombiya, Panama, Peru, Ekvador ve Bolivyasının bağımsızlık önderidir. José de San Martín (1778-1850), Arjantin, Şili ve Peru'nun, Antonio José de Sucre (1795-1830), Ekvador'un, Francisco de Paula Santander (1792-1840), Kolombiya'nın, Bernardo O'Higgins (1778-1842) ise Şili'nin, José María Morelos (1765-1815), Miguel Hidalgo (1753-1811) ve Agustín de Iturbide (1783-1824) ise Meksika'nın bağımsızlık önderleridir. Bolivya'da Juana Azurduy (1780-1862) bir kadın olarak ve Meksika'da Vicente Guerrero (1782-1831) yerli ve Afrika kökeni ile karşımıza çıkan bağımsızlık savaşçılarıdır. 1810'da başlayan İspanya'dan bağımsızlık hareketlerinin son adımı ayrı bir başlık altında değerlendirilecek olan Küba'nın 1898 yılındaki bağımsızlığı olmuştur. Küba'nın bağımsızlık önderi ve aynı zamanda büyük bir şair olan José Martí (1853-1895) Latin Amerika milliyetçiliğinin temsilcilerindendir.

Günümüzde de etkili olan, mestizoların, yerli bir kültürü temsil ettiği ve hatta Kolomb öncesi yerli uygarlıkların devamı olduğu efsanesi, kreol elitlerin bağımsızlık taleplerinde potansiyel milliyetçi ögelerle birlikte geliştirilmiştir. Modern Meksika milliyetçiliğinin bir parçası olan Aztek damarı bu efsanenin bir sonucudur (Hobsbawm,

2018: 426). Fakat yukarıda bahsedildiği gibi kreoller aslında daha önceki yerli ve köle isyanlarından dolayı yerlilere güven duymamıştır. Daha sonra, İspanya'nın son zamanlardaki yerli kayırmacı politikasına kanarak sömürge yönetimine destek vermelerinden de çekinmişlerdir. Nihayetinde kreollerin, yerlilerin ve Afrika kökenlilerin sömürge yönetiminden kurtulma yönünde azmi ve kararı bağımsızlık hareketlerinin başarıyla sonuçlanmasına neden olmuştur. Aydınlanma filozoflarını yakından takip eden kreoller Rousseau'nun, zincirlerini kırarak özgürleşen halkı bir ulusa dönüştürme fikrini bağımsızlık hareketlerin özüne yerleştirdiği görülmektedir. ABD'deki örneğinden ilhamla bir hukuk altında yaşayan ve bir meclis tarafından temsil edilen bireyler toplamı ulusu oluşturmaktadır. Burada ulus inşası hemen anlaşılacağı gibi Herdervari bir ulus kavramı üzerine kurulmamıştır (Hobsbawm, 2018). Latin Amerika'nın tarihsel deneyiminin özgün koşulları üzerinden ortaya çıkmıştır.

1.2.2. Brezilya'nın Bağımsızlığı (1822)

Portekiz Krallığı tarafından 1532'den itibaren sömürge haline getirilen Brezilya'nın bağımsız bir devlet olma süreci, İspanyol hâkimiyetindeki diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olmuştur. Günümüze kadar yekpare biçimde gelen büyük bir coğrafyada farklı kültürleri bir arada tutma başarısı kayda değerdir. Brezilya'nın bağımsızlığı göreli olarak şiddetin az olduğu bir mücadele sonucunda gerçekleşmiştir. İnsan ve doğal kaynaklar açısından zengin ve üretken bir ülke olan Brezilya, diğer İspanyol sömürgeleri gibi bölünmemiş, topraklarını genişletmiştir. Bunun bir nedeni bölgenin büyüklüğüne nazaran nüfusun kıyı kentlerinde ve birbirine yakın yerlerde yoğunlaşmasıdır. Bir başka sebep, Brezilya'daki elitlerin ideolojik açıdan çok fazla ayrışmamış olmasıdır. Portekiz Krallığı'nın 1808'e kadar sömürgelerde yüksek okul açmaya izin vermemesi nedeniyle elitler yüksek öğrenimini ancak Portekiz'de yapabilmiştir (Barrucho, 2018). Bu durumun bağımsızlık döneminde çatışmanın ve fikir ayrılıklarının daha az yaşanmış olmasına etkisi olduğu düşünülebilir. Daha önceden de belirtildiği üzere sömürge yönetiminde Brezilya'da

doğmuş kreoller, melezler ve Afrika kökenlilerin kamu görevlerinde yer aldığı kapsayıcı anlayış da önemli ölçüde etkili olmuştur. Portekiz'in bu özelliği daha ileride bahsedileceği üzere 1930'larda yeniden ele alınacaktır.

Brezilya'da bağımsızlığı tetikleyen olay diğer Latin Amerika bölgelerindeki ile aynıdır. 1807 yılında Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart Portekiz'i ele geçirmiş, bu nedenle Portekiz kraliyet ailesi Brezilya'ya kaçmıştır. Kaçarken kraliyetle ilgili tüm arşiv ve kütüphaneleri, bürokratları vb. tüm birikimlerini ve deneyimlerini Brezilya'ya getirmiş, devlet kurumlarının ve üniversitelerin kurulması sürecini başlatmıştır (Tekin, 2017: 10). Bu süreçte Brezilya Kralı unvanını da taşıyan kral (VI. João), işgalden sonra Portekiz'e dönmüş, oğlu Pedro'yu Brezilya'da Kral Naibi olarak bırakmıştır. Pedro, 1822 yılında Portekiz'den bağımsızlığını ilan etmiş ve Brezilya İmparatorluğu'nun ilk imparatoru olmuştur. Brezilya, İspanyol hâkimiyetindeki diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak Portekiz Krallığı'nın bir tür devamı olarak bağımsızlığını kazanmıştır. 1888 yılında kölelik kaldırılmış, mevcut hanedan sorunsuz bir şekilde Portekiz'e gönderilmiş ve 1889 yılında yine bölünmeden cumhuriyet rejimine geçilebilmiştir. Federal bir başkanlık sisteminin uygulandığı cumhuriyetin kurucuları, pozitivizminin kurucusu August Comte tarafından ilke olarak konan ve dönemin temel paradigması olan 'düzen ve ilerleme' fikrinden etkilenmiştir. Bu ilke Brezilya bayrağında da (*ordem e progresso*) yazılıdır.

Brezilya nüfusu çoğunlukla siyahi ve eski kölelerden ve onların soyundan gelenlerden oluşmaktadır. Siyahi nüfus, Portekizlilerin Brezilya'nın kuzey doğusundaki plantasyonlarda şeker kamışı üretimi için el emeği olarak Afrika sömürgelerinden getirilmiş, bağımsızlıktan sonra diğer Latin Amerika ülkelerine göre geç bir tarihte köleliğin kaldırılmasına kadar ülkenin birçok eyaletinde tarım, hayvancılık ve maden sektörlerinde çalışmıştır. Resmî verilere göre, Brezilya'da siyahlar 1900 yılında toplam 14 milyon nüfusun neredeyse %60'ını temsil ediyordu. Bu durum daha sonra yirminci yüzyılda gelen

Avrupalı yeni göçmenlerin etkisi ile ırkı 'beyazlatma' hedefi taşıyan bir ulusal politikanın nesnesi olmuştur. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Brezilya da, seçkin ve yönetici sınıftaki birçok 'beyaz' kişiye göre, siyah insanların aşağı varlıklar olarak kabul edildiği (Goellner, Votre ve Pinheiro, 2012) hastalıklı bir dönem geçmiştir. Bu dönem, daha sonra Brezilya kimliğine Afro kültürünün her yönden eklemlendiği bir Afro-Breziya hareketinin doğmasına neden olacaktır.

1.2.3. Küba'nın Bağımsızlık Hareketi (1868-1898)

Küba Karayip denizindeki kıtaya giriş kapısı niteliğindeki konumu nedeniyle sömürgeci Batılı güçlerin gözdesi olmuştur. On altıncı yüzyılın başında ada, İngilizler, Fransızlar ve Hollandalılar tarafından kuşatılmış, bir dönem Karayip Korsanlarının kaçakçılık merkezi haline dönüşmüştür. İthalat ve ihracatı yalnızca kendisiyle ve tek bir limandan, Sevilla'dan yürütülen ticaret tekelinin İspanya'da olması, İspanya ve diğer güçler arasında birçok çatışmayı doğurmuştur. Küba'da şeker, tütün, kahve ve sığır üretimi çok değerlidir. Bir ara Havana çıkar çatışması nedeniyle İngilizlerin eline geçmiştir. Daha sonra İspanyol yönetiminin giderek daha sıkı bir ticari denetim sergilediği Küba'daki üreticiler ile İspanya Krallığı arasında Latin Amerika'nın diğer bölgelerindeki gibi anlaşmazlıklar yaşanmıştır. En ağır kölelik koşullarının olduğu Küba'da, 1792'de Haiti'deki devrim sürecinde azalan şeker ve kahve üretimi ve dolayısıyla bu ürünlerin fiyatlarının artması sonucunda ekonomik büyüme yaşanmıştır. Haiti'nin sömürücü güçleri Küba'ya göç etmiş ve adaya daha fazla siyahi köle gelmiştir. Bu refah dönemi diğer Latin Amerika ülkelerinde etkili bağımsızlık düşüncesinin, Kübalı kreollerde çok güçlü olmamasının temel nedenidir. Bu ada ülkesinde bağımsızlık mücadeleleri daha sonra başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren köleliğin kaldırılması ile ilgili baskılar, köle emeğine bağlı üretimle zengin Kübalı kreollerini korkutmuştur. 1840'larda Kübalı kreoller arasında köle emeğini kullanan ABD'nin ilhakını savunanlar artmaya başlamıştır. Daha sonra Küba'da İspanyol egemenliği altından çıkma isteği birçok kesimin ortak arzusu haline

gelmiş, Kübalılık bilinci gelişmeye başlamıştır. Bazı reform yanlıları Küba'nın özerk olması gerektiğinden bahsetmiştir. Küba'da ulusal kurtuluş savaşı yine plantasyon sahiplerinin en radikal kesimi, zengin aydınlar ve meslek sahiplerinin öncülüğünde gerçekleşmiştir (Navarro, 2015: 70). Küba bağımsızlık hareketi, Francisco Vicente Aguilera ve Carlos Manuel de Céspedes öncülüğünde 1868'de başlamıştır. Küba bağımsızlık savaşçıları, tam olarak nereden geldiği bilinmeyen *Mambí* (çoğulu *Mambises*) sözcüğü ile nitelendirilmiştir. 1868-1878 arasında süren ve başarısızlıkla sonuçlanan on yıllık savaş Küba milliyetçiliğinin yükseldiği dönemdir.

Küba'nın ulusal kahramanlarından biri olan daha önce de bahsedilen José Martí, antiemperyalist Latin Amerikalı kimliğinin sembolüdür. Rio Grande'den Tierra del Fuego'ya[5] kadar uzanan Amerika'ya 'Bizim Amerikamız' derken bu bölgenin çıkarlarının Anglo-Sakson Amerikasının çıkarlarından farklılığına vurgu yapmıştır. José Martí'nin idealleri ve eserlerinde yer alan birleştirici ve demokratik irade, özgürlük ruhu, emeğe ve toplumsal adalete duyulan sevgi gibi devrimci, yurtsever ve antiemperyalist değerler Kübalılara ve Kübalı göçmenlere aktarılmıştır (Navarro, 2015: 89). Latin Amerika kimliğinin vazgeçilmez sembolü olan José Martí, 1895-1898 Küba Bağımsızlık Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir.

İspanya'dan özerk bir yönetim kuran Küba'nın bağımsızlık hedefi planlı bir olay neticesinde gerçekleşememiştir. 15 Şubat 1898 tarihinde Havana Körfezi'nde demirlemiş olan ABD zırhlısı Maine havaya uçurulmuş ve 266 mürettebat ile iki subay hayatını kaybetmiştir. ABD hükümeti, bu olayı, ABD'nin İspanya-Küba savaşına doğrudan müdahale etmek için planlamıştır. ABD bunun için İspanya'yı suçlamış ve 30 yıldan uzun bir süre boyunca savaşan Küba halkının iradesini yok sayarak Küba temsilcilerinin ABD-İspanya

[5] Rio Grande (Büyük Nehir), Kuzey Amerika'da ABD Meksika sınırını çizen nehirdir. Tierra del Fuego (Ateş Toprakları) ise Güney Amerika'nın en güney ucundaki adalar topluluğudur. Latin Amerika Kıtasını coğrafi bir bütünlükte tanımlamak için kullanılmıştır.

arasındaki barış görüşmelerinde yer almalarını engellemiştir (Navarro, 2015: 100-102). 1 Ocak1899 tarihinde ABD'ye bağlı yeni sömürge ve oligarşik bir yönetim hâline gelen Küba tam bağımsızlığı dünyaca tanınan kişilikler Fidel Castro, Raul Castro ve Che'nin önderliğinde ancak altmış yıl sonra kazanılacaktır. Tamamıyla ABD'ye bağımlı bir ülkede yönetim yıkılarak tamamıyla ABD karşıtı bir yapıya bürünmüş bir cumhuriyet ortaya çıkacaktır (Kaya, 2019).

1.3. Ulus-Devletler

Günümüzde Latin Amerika bölgesindeki 20 devlet bulunmaktadır. Bunlar tam isimleriyle; Kuzey Amerika'daki Birleşik Meksika Devletleri, Güney Amerika'daki Arjantin Cumhuriyeti, Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti, Bolivya Çokuluslu Cumhuriyeti, Brezilya Federatif Cumhuriyeti, Ekvador Cumhuriyeti, Kolombiya Cumhuriyeti, Paraguay Cumhuriyeti, Peru Cumhuriyeti, Şili Cumhuriyeti, Uruguay Doğu Cumhuriyeti, Orta Amerika'daki El Salvador Cumhuriyeti, Guatemala Cumhuriyeti, Honduras Cumhuriyeti, Kosta Rika Cumhuriyeti, Nikaragua Cumhuriyeti, Panama Cumhuriyeti, Karayip Denizindeki Dominik Cumhuriyeti, Haiti Cumhuriyeti ve Küba Cumhuriyeti'dir. Bu devletlerin ayrışması bağımsızlığın ilk zamanlarından itibaren başlamıştır. İspanyol yönetimindeki Río de la Plata, Arjantin (1816) ve Uruguay (1828); Büyük Kolombiya (Gran Colombia) ise Ekvador (1822), Venezuela (1821), Kolombiya (1819) ve Panama (1903) cumhuriyetlerine ayrılmıştır; Şili (1818), Peru (1821), Bolivya (1825), Meksika (1821) kurulmuştur. 1840'ta Orta Amerika Konfederasyonu; Honduras, El Salvador, Guatemala, Nikaragua ve Kosta Rika cumhuriyetlerine bölünmüştür. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde sömürge olarak sadece Küba, Dominik Cumhuriyeti ve Porto Riko kalmıştı. Nihayetinde onlar da bağımsızlaşmış, yalnızca Porto Riko ABD'ye bağlı bir devlete dönüşmüştür. On dokuzuncu yüzyılda ulus-devlet yapılanmalarını tamamlamaya çalışan bağımsız devletler arasında sınır ve toprak savaşlarının devam ettiği gözlenmektedir. El Salvador-Guatemala Savaşı (1863), Paraguay'a karşı Arjantin, Brezilya ve

Uruguay arasındaki Üçlü İttifak Savaşı (1865-1870); Şili, Peru ve Bolivya arasındaki Pasifik Savaşı (1879-1884) ülkeler arasındaki sınır sorunları nedeniyle yaşanmıştır.

Özellikle İspanya sömürgesinden bağımsızlığı kazanan bölgenin bu kadar parçaya ayrılmış olması Amerikan nativist kimliğinin altında ulusal kimliklerin oluştuğunu göstermektedir. Latin Amerika'da siyasi bir birliğin olmamasının nedenleri arasında taşra rekabetleri, vergiler, eğitim ve sosyal tabakalaşma konusunda ulusal hükümetlerin farklı yaklaşımları vb. yerel anlaşmazlıklar yatmaktadır. Birçok devlete ayrılmış olsa da günümüzde geçerli bir Latin Amerikan kimliği, içinde birden fazla katmanı barındıran nevi şahsına münhasır bir deneyimden ortaya çıkmıştır. Ulus-devletlerin milliyetçilik anlayışı Latin Amerika'daki ırksal, etnik ve kültürel farklılıkları özümsemiş yerli, Afrikalı ve Avrupalı genlerin çoktandır karıştığı *mestizo* bir milliyetçilik anlayışıdır. Günümüzde Latin Amerika'da yaşayan herkes melez olarak kabul edilmektedir. Guatemala'da, And Dağlarında, Bolivya'da, Amazonlarda diğer nüfusa karışmadan otantik yaşamını sürdüren yerli halklara rastlanmaktadır.

Bağımsızlık sonrasında Latin Amerika kültürüne bir diğer katkı da, özellikle 1820-1920 arasında işgücü ihtiyacını karşılamak üzere gelen göçmenlerden gelmiştir. Avrupa'dan (İtalya, İspanya ve Portekiz başta olmak üzere) ve Osmanlı topraklarından (başta Lübnanlılar olmak üzere bugünkü Filistin, Mısır, Tunus, Cezayir) milyonlarca kişi göç etmiştir. Osmanlı topraklarından gelenler genellikle *el Turco* olarak adlandırılmıştır ve bunlar arasında Kuzey Afrika Musevileri ve Lübnanlı Hristiyanlar da bulunmaktadır. Latin Amerika'da Müslümanların sayısı sonradan ihtida edenlerle birlikte çok fazla değildir ve en kalabalık nüfus bugün Arjantin'de yaşamaktadır. Fakat *el Turco* olarak adlandırılan göçmen grubun etnik çoğunluğunu oluşturan Araplar, Latin Amerika siyaseti başta olmak üzere birçok alanda etkili olmuş ve isimlerini duyurmuştur (Özmen, 2021).

Latin Amerika milliyetçiliği açısından önemli olan bir diğer faktör ise ABD ile olan ilişkilerdir. 1823'te ABD Başkanı Monroe'nun bildirisiyle ortaya konulan Avrupa'ya karşı 'Amerikalılık' projesi bölgede uzun dönem yürürlükte olmuştur. Bu yüzyılın sonunda Birinci Amerikan Uluslararası Konferansı ile kurulan Pan-Amerikan Birliği (1890), ABD hegemonyasının bir ifadesi olan Pan-Amerikancılık fikri üzerine kurulmuştur. Pan-Amerikancılık, Karayip'teki bağımsızlık mücadelesinde (Küba ve Porto Riko) cisimleşen bir muhalefetle karşılaşmıştır. Bu muhalefetin fikirsel temelini Küba'nın bağımsızlık kahramanı José Martí'nin '*nuestroamericanismo*' (Bizim Amerikanlığımız) düşüncesi oluşturmuştur. Bu yaklaşım, Avrupa ve Kuzey Amerika devlet modellerinin ötesinde uluslarüstü bir anavatana (*Patria Grande*) odaklanmış bir Amerikan kimliğini tanımlamaktadır (Daza, 2013). Daha önceden de belirtildiği gibi Martí'nin edebi bir dilde aktardığı kültürel birlik anlayışı, Latin Amerika kimliğinin en önemli düşünsel temelini oluşturmaktadır. Bu dönemde Küba'da ve Porto Riko'da yürütülen bağımsızlık mücadelelerinden Latin Amerika kimliği çerçevesinde bölgenin jeopolitik çıkarlarını vurgulayan bir destek ihtiyacı söz konusu olmuştur. Dünya çapında ekonomik ve siyasi olarak güçlenen ABD, bölgedeki hegemonyasını sağlamlaştırmaya devam etmiştir. 1914'te hizmete açılan ve Atlantik ve Pasifik okyanuslarını bağlayan Panama Kanalı'nın stratejik önemi ABD için bölgenin kontrolü elinde tutma ihtiyacını artırmıştır.

Sömürgelikten kurtulmak, Latin Amerika'nın o dönemdeki toprağa bağlı tarımsal ve maden üretiminden beslenen ekonomisini değiştirmemiş, ulus-devletler bünyesinde toprak sahibi ve ticaretle uğraşan oligarşik bir idare kurulmuştur. Bağımsızlık döneminin toprak sahibi burjuva ve aynı zamanda asker kreolleri yeni devletin oligarşilerine dönüşmüş ve çıkarları peşinde koşmuştur. Bağımsızlık döneminin cumhuriyetçi heyecanı azalınca, siyasette gücü elinde bulunduran bu oligarşi sınıfı yabancı yatırımcılara taviz vermekten çekinmemiştir. Latin Amerika'daki elitler çoğu zaman ortak çıkarları doğrultusunda Avrupalı devletlerle, ABD ile işbirliği içinde

davranmışlardır. Zaman içerisinde halkta rahatsızlık yaratan oligarşik yönetim anlayışı, ABD gibi kapitalist çıkar odaklı güçler tarafından desteklenmiş, çıkan ayaklanmalar sert askerî müdahalelerle bastırılmıştır. ABD'nin Pan-Amerikan anlayışı, hem dış güçlere karşı bir hegemonya gösterisi, hem de 1959'da Küba Devrimi gibi antiemperyalist ve sosyalist bir devrim olasılığına karşı bir tedbir olarak kullanılmıştır.

2. YİRMİNCİ YÜZYILDA LATİN AMERİKA'DA MİLLİYETÇİLİK

Latin Amerika'da hem bağımsızlığın hem de devlet inşasının ilk aşamasının, Avrupa teorileri, yani halk egemenliği ve kendi kendini yönetme hakkı doktrinleri tarafından meşrulaştırılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Kısa sürede bu meşruiyet çabası yurtsever kahramanlar kültünde ve vatan (*patria*) kavramının toplumsal kimliğin odak noktası olarak yüceltilmesinde ifadesini bulan klasik cumhuriyetçilik anlayışı ile desteklenmiştir. Latin Amerika'da özgün bir milliyetçilik ancak yirminci yüzyılın başında ortaya çıkmış ve çok çeşitli kaynaklardan beslenmiştir (Brading, 1994). Entelektüel bir zümre tarafından Latin Amerika topraklarını ifade eden Büyük Vatan (*Patria Grande*) kavramını bir kimlik olarak kabul etmesi, ulusal/yerel milliyetçilik biçimlerinin zayıflığını gösterir. İlk olarak, José Enrique Rodó (Uruguay), José Vasconcelos (Meksika) ve diğer ülkelerdeki milliyetçiler, bir yandan moderniteye ve diğer taraftan ABD hegemonyasına tepki olarak tarihe ve kültüre başvurmuştur. Ancak yabancı yatırım, ticaret ve göç sayesinde halihazırda faaliyette olan modernleşme itkisi, milliyetçileri ulus-devlet kurma ve kalkınma ödevini yapmaya yönlendirmiştir. Batılı anlayışa göre bir ulus oluşturmadan önce, köylüyü -Latin Amerika özelinde yerliyi- okuryazar yapmak, modern bir topluma dahil etmek, ekonomik kalkınmayı ve sosyal refahı teşvik etmek için yeterli güce ve kaynaklara sahip bir devlet inşa etmek gerekmektedir (Brading, 1994). Hobsbawm'ın da belirttiği gibi 'uluslar' ve 'ulusal ekonomiler' birbirine sıkı sıkıya bağlantılı kavramlardır (Turino, 2003). Milliyetçi ideoloji

ile pratik devlet kurma siyaseti arasındaki ilişki ise ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Brading, 1994).

Yirminci yüzyıl Latin Amerika'da ulus-devlete bağlı milliyetçilik hareketinin ilk somut örneği Meksika Devrimi ile başlamıştır (Chasteen, 2017: 249). Bağımsızlık sonrasında Meksika'da sanayileşme hamleleriyle ülkenin altyapısının büyük ölçüde iyileştirilmesine rağmen eski toprak sahipleri ve tüccarlardan oluşan elitler kendi çıkarlarını koruyan bir sistem kurmuştur. Zenginlik ve gücün dengesiz dağılımından sıkılmış olan Meksika halkı, bu sisteme karşı 1910'da Meksika Devrimi'ni başlatmıştır. 10 yıllık iç savaş milyonlarca can kaybıyla sonuçlanmıştır. Meksika Devrimi'nde 'toprak ve özgürlük' (*tierra y libertad*) sloganı köylülerin mücadelelerinde kullanılmıştır. Sonunda, ortaklaşa paylaşılan tarım arazilerine dayalı *ejido* toprak sistemi yeniden kurulmuş, toprak reformu hem vatandaşlara hem de ekonomiye fayda sağlamıştır.

Yirminci yüzyılın ikinci çeyreği ulus-devletler açısından ekonomik bir içe kapanışla birlikte dünyaya kültürel bir açılış dönemidir. Latin Amerika ülkelerinin çoğunluğu hammadde ihracatına dayalı bir zenginliğe sahiptir. 1929 Ekonomik Buhranını hazırlayan dünya ekonomisindeki çöküş sürecinde Latin Amerika'nın hammadde ihracatından elde ettiği kazanç azalmıştır. Bu süreçte iktidara gelen yeni hükümetlerin ithalatın yerine yerel sanayinin gelişmesini amaçlayan (ithal ikameci) politikalar uygulamaya başladığı gözlenmektedir. Bu politikaların uygulandığı 1930-1960 dönemindeki, temelinde halkçı, ekonomik içe kapanma; sanayileşme, yabancı veya özel şirketlerin kamulaştırılması ve sosyal refah programları ile kendini gösteren anlayış 'klasik popülizm' olarak nitelendirilmektedir. Hemen bütün ülkelerde kırsaldan kentsel alanlara göç ve gecekondulaşmanın arttığı gözlemlenmektedir. Brezilya'da Getúlio Vargas, Meksika'da Lázaro Cárdenas, Arjantin'de Juan

Domingo Perón devlet başkanlıkları dönemleri klasik popülist milliyetçiliği karakterize eder[6].

Klasik popülist anlayışın kimi zaman dönemin Avrupalı ırkçı eğiliminden etkilendiği gözlenmektedir. Yirminci yüzyılın başlarında Amerika geneline en büyük dalga Avrupa'dan olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinden göçmen gelmiştir. Köleliğin kıtada en geç yasaklandığı (1888) ülke olan Brezilya, ücretli işgücü ihtiyacı için başta Avrupa'dan olmak üzere göçü teşvik eden bir politika benimsemiştir. 1933'e gelindiğinde Brezilya, çoğunluğu Portekizli, İtalyan, Alman ve İspanyol olan tarım ve hayvancılıkla uğraşan ve kentsel kesimde çalışan yaklaşık dört milyon göçmen aldı. Bu dönemde Brezilya'da Batı Avrupa medeniyetinden ilham alarak siyah kölelerden veya onların soyundan gelenlerden ayırmak için beyazlar lehine kültürel, politik ve sembolik güce sahip sistematik bir söylem gelişmiştir (Goellner ve diğerleri, 2012). Avrupa'daki ırkçı atmosfer aynı dönemde burada da yansımasını bulmuş ve aynı zamanda tepki gösteren bir hareketin doğmasına neden olmuştur.

Brezilya'da 1920-1950 arasında Afrika mirasının kültürel olarak ortaya konulduğu ve Afro-Brezilyalıların sosyoekonomik konumunu geliştirmeye yönelik bir siyahi hareketin geliştiği gözlenmektedir. Ücretli emek sistemine geçiş, hızlı sanayileşme ve kentleşme karşısında sosyoekonomik olarak geri kaldıklarını düşünen Afro-Brezilyalılar, Brezilya toplumunda devam eden marjinalleşmelerini protesto etmek için örgütler geliştirmiştir. Yeni sanayi merkezi São Paulo'da, Afro-Brezilyaların topluma tam entegrasyonuna, siyah bir bilincin oluşumuna ve bu kesimin ulusal kalkınmaya katkısına vurgu

[6] Orta Amerika ve Karayipler'de ise bu dönemde oligarşik diktatörlük rejimleri hâkimdir ve yerli halk büyük baskı altındadır. Guatemala ve El Salvador yabancı şirketlerinin eline geçmiştir. Küba'da Batista, Nikaragua'da Somoza Ailesi ve Dominik Cumhuriyeti'nde Trujillo ABD güdümlü diktatörlük rejimleridir. Bu rejimler altında halkta daha önceden tohumları atılmış antiemperyalist bir milliyetçi damarın geliştiği gözlenmektedir.

yapan bir Afro-Brezilya basını ortaya çıkmıştır (Jones-de Oliveira, 2003). 1930'larda Brezilya'da Afrika kültürünün müzikte ve dansta da kendini gösterdiği gözlenmektedir. Sömürge döneminde bir bütün olarak bağımsızlaşan Brezilya'da sonradan gelen ırkçı etkilere karşı, 1933 yılında antropolog Gilberto Freyre tarafından Portekiz'in farklı ırklara karşı empatisini açıklayan lusotropikalizm teorisi geliştirilmiştir (Bastos, 2019: 246). Irkçı bakış açısı büyük bir toplumsal direnişle savuşturulmayı başarmıştır.

1960'lara kadar olan dönem, ulusal bilincin geliştiği, yerli kökenle bağın yeniden kurulduğu, folklorik ögelerin vurgulandığı bir dönem olmuştur. Latin Amerika'dan ilk Nobel ödülü bu dönemde Şilili şair Gabriela Mistral'e (1945) verilmiştir. Diego Rivera (1886-1957) ve Frida Kahlo (1907-1954) sanatçı kişilikleri ile siyasi kişilikleri birbirinden ayırt edilemeyen Meksikalı ressamlardır. Rivera'nın daha eskiye, Azteklere kadar götürdüğü Meksika tarihini resmettiği duvar resimleri, eski uygarlıklarla yeni dünyanın bağını tekrar kurmuştur. Frida Kahlo, Meksika geleneksel kıyafet ve süslerini gururla taşımıştır. 1920-1930'lar Meksika'sı halk müziği, dans ve el sanatlarının en çok itibar edildiği dönem olmuş ve kalıcı bir etki yaratmıştır. Meksika'da *charro,* Brezilya'da *samba* popüler olmuş ve ünlü besteci Heitor Villa-Lobos Brezilya halk şarkılarını bu dönemde tanıtmıştır. Tango, samba gibi danslar ve karnavallar dünyaca tanınmaya başlamıştır.

1920'lerde Peru'da Víctor Raúl Haya de la Torre ve José Carlos Mariátegui, yerli-Amerikalılık gibi yerli medeniyetlerle sosyalizm düşüncesini uzlaştırmaya çalışan bir *indigenismo* (yerlicik) hareketi başlatmıştır. Özünde yerlilerin modern dünyaya ayak uydurmak için değişimini hedefleyen *indigenismo* hareketi, nihayetinde yerli, siyah ve melezlerin, köyden ve kentten farklı kesimlerin ulus kavramında kendini bulduğu bir milliyetçilik dalgasına dönüşmüştür. Yerlileri ve yerli inançları konu alan edebi eserlere bu dönemde çok rastlanır. 1933'te Gilberto Freyre'nin Efendiler ve Köleler: Brezilya Uygarlığının Gelişimi Üzerine Bir Araştırma (*Casa-Grande e*

Senzala) kitabı ile başlayan bir furya ile Brezilya'da yerli ve Afrika kökeni içselleştirilmiş, Afro-Brezilyalılık desteklenmiştir. Guatemalalı Miguel Ángel Asturias (1899-1974), Kübalı Alejo Carpentier (1904-1980) Afrika kökenliler ve yerlilik konusunu işlemiştir. Brezilyalı Jorge Amado (1912-2001), Brezilya'da Afrika kökenlilerin yaşadığı Bahia'yı konu alan eserler vermiştir. Perulu Ciro Alegría'nın (1909-1967) 1941 yılında yayınladığı 'Büyük ve Yabancı Dünya (*El Mundo es Ancho y Ajeno*) romanı Peru kırsalındaki bir yerli kabilesinin varlık mücadelesinin epik bir tarzda anlatıldığı bir başyapıt niteliğindedir.

Halk arasında yaşatılarak ve aktarılarak bugüne kadar gelen, Avrupalıların ve sömürge döneminde bölgeye köle olarak getirilen Afrikalıların kültürleriyle etkileşim içinde yeniden üretilen yerli mitler, inançlar, adetler ve yerel diller görünür hale gelmiştir. Festivallerde, müzik ve dans başta olmak üzere sanatta gözlemlediğimiz bu tür bir senkretizmin dünyada eşi benzerinin az olduğu söylenebilir.

Latin Amerika kültüründe büyük bir etnik zenginlikten beslenen dans, müzik ve dini ritüellerin yeri büyüktür. Halkın yaşamında çağlar boyu yer etmiş bu uygulamalar kültürel bir melezliğin renkli ve coşkulu sonuçlarındandır. Bugün Latin Amerika müziği ve dansı diye tartışmasız tipolojik bir kategori vardır. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarındaki seçkin-milliyetçi dönem boyunca, kozmopolit tarz - Avrupa askerî müziği, İtalyan operasından ilham alan marşlar ve yerel referanslara sahip sanat müziği - müzikal milliyetçiliğin ana biçimleriydi. Fakat daha sonra müziğin, kapsayıcı kültürel-milliyetçi projelerde oynayacağı özel bir rol etkili olmuş, bölgesel ve dışlanmış (madun) sosyal gruplar arasında güçlü bağ kurulabilmesinin aracı olmuştur. Kısa tekrarlı bir form olarak, okuryazarlığa bağlı olmaksızın etkili bir öğrenme aracı olan şarkıların seri üretimi nispeten ucuzdur, yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde en önemli 'popüler' araç olan radyoyla yayılmıştır, özellikle de daha az sermayeye sahip kültür endüstrileri ve düşük okuryazarlık oranlarına sahip ülkelerde

işlevseldir. Kozmopolit fikirlere, estetiğe, bağlamlara ve uygulamalara yerel müziklerin dahil edilmesini ve uyarlanmasını içeren reformizm, müzikal milliyetçiliğin önde gelen biçimi haline gelmiş ve bu biçim daha kapsayıcı ulus kavramlarına eşlik etmiştir (Turino, 2003). Canlı, güçlü bir çağdaş Latin Amerika popüler müziği türü olan salsa müziği, ağırlıklı olarak Afro-Küba ritimlerinin caz, rock ve soul müziği ile harmanlanmasından oluşmuştur. Salsa kelimesi İspanyolcada 'sos' anlamına gelir. Başlangıçta salsa terimi ticari olarak Latin dans müziğinde bütün türlerin izlerini taşıyan melez bir tür olarak kullanılmıştır. Ancak günümüzde kendi başına bir müzik tarzı olarak Latin Amerika kültürünün temeli olarak kabul edilmektedir.

Latin Amerika edebiyatı ve siyaset sineması yine ortak tarihsel geçmişten beslenen temel özellikleri haizdir. Dil olarak İspanyolca bu kültürün temelidir. Portekizce konuşan Brezilyalılar İspanyolcayı anlar ve diğer ülkelerle kader birliğini hisseder. Bir diğer önemli etkiyle futbolda karşılaşılır. Latin Amerika futbolunun önemli olmasının nedeni, halkların sosyoekonomik koşullarının sağlayamadığı üstünlük duygusunu futbolun insanlara yaşatması ve sömürge döneminden beri var olan kastsal hiyerarşi duvarlarını yıkmasıdır. Latin Amerika'da futbol salt bir spor değildir, çocuk ve gençlerin tutunduğu pozitif bir ideal, halka keyif veren bir afyon, milliyetçiliğin aracı ve bir ihraç kalemi olarak tanımlanmaktadır (Pilpil Yöney, 2012). Latin Amerika'da futbol, dünyadaki başarısı nedeniyle gurur kaynağıdır, örneğin dünyaca ünlü Pelé ve Diego Armando Maradona hem ülkelerinin hem Latin Amerika'nın millî sembolüdür.

SONUÇ

Amerika kıtasının bugünkü kimliğinin inşası çok büyük ölçüde 1492'deki fetihlerle başlamıştır. Sömürge döneminde bölgede doğan soyluların farkındalığı ile oluşan öncü milliyetçi damar, bağımsızlığa ve ulus-devletlerin doğmasına giden yolu hazırlamıştır. Simón Bolívar ve diğer bağımsızlık önderleri, Latin Amerika milliyetçiliğinin en

önemli siyasi simgeleridir. Avrupa Aydınlanmasının eşitlik ve özgürlük fikirleri, Amerikan ve Fransız Devrimleri tüm dünyada olduğu gibi Latin Amerika milliyetçiliğinde de etkilidir.

Önceleri doğup büyüdükleri toprakları tanımlayan 'Amerikalılık' kimliği ile başlayan milliyetçilik, kuzeyde asimetrik olarak gücünü artıran büyük komşusundan gelecek tehlikelerin farkına vararak kendisine çeki düzen vermeye başlamıştır. José Martí'nin satırlarında Rio Grande'den Tierra del Fuego'ya olan kısım koruyucu vatansever bir tavırla '*Bizim Amerikamız*' olarak adlandırılmıştır. Latin Amerika milliyetçiliğinin bu damarı, küresel kapitalizmin öncüleri ABD'li ve Avrupalı güçlerin bölgede cirit attığı dönemlerde kendisini hissettirmektedir.

Meksika Devrimi ile başlayan halk hareketleri Latin Amerika'nın ulus-devlet milliyetçi hareketlerinin başlangıcını sembolize eder. Yirminci yüzyılda yerli, siyah veya melez tüm halk kitlelerinin 'ulus' kavramında kendini bulduğu bir milliyetçilik dalgası başlar. Bu dönemde Avrupa'daki ırkçı akımlardan etkilenmiş, bunu savuşturmayı başarmış, farklı dönemlerde farklı etkilerde kalmış olan milliyetçilik düşüncesi, günümüzde Latin Amerika'da yaşayan herkesin kabul ettiği bir melez (*mestizo*) kimliği etrafında güçlenmiştir. Halk arasında yaşatılarak ve aktarılarak bugüne kadar gelen mitler, inançlar, adetler ve yerel diller, yerlilerin, Avrupalı ve Afrikalı kültürlerin ortak etkisini taşımaktadır. Festivallerde, müzik ve dans başta olmak üzere sanatta gözlemlediğimiz bu tür bir senkretizmin dünyada eşi benzerinin az olduğu söylenebilir. Ülkeler arasında bazı farklılıklara sahip olsa da 'Latin Amerikalı' bir ideal kimlik tipi, içinde birden fazla katmanı barındıran özgün bir deneyimden ortaya çıkmıştır. Bu kimlik, Latin Amerika'daki ırksal, etnik ve kültürel farklılıkların özümsendiği, yerli, Afrikalı ve Avrupalı genlerin çoktandır karıştığı *mestizo* bir milliyetçilik anlayışından çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Akal, C. B. (2016). *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı*. Ankara: Dost.

Alpaslan, K. (2020). Latin Amerika'nın Ortak Kültür Mirası ve Küba'nın Devrimci Müziği. E. Akgemci ve K. Ateş (Ed.), *Dünyanın Ters Köşesi—Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür* içinde (ss. 391-399). İstanbul.

Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis.

Atamer, C. Ç. (2020). *Latin Amerika'da Entegrasyon Çabaları: Avrupa Birliği ile Karşılaştırmalı Bir Analiz*. (Yayımlanmamış yüksek lisans). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Barrucho, L. (2018, 7 Eylül). Por qué la América española se dividió en muchos países mientras que Brasil quedó en uno solo. *BBC News Brasil*. https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-45439574 (Erişim:01.07.2022).

Bastos, C. (2019). Luso-tropicalism debunked, again. Race, racism, and racialism in three Portuguese-speaking societies. W. Anderson, R. Roque ve R. Ventura Santos (Ed.), *Luso-tropicalism and its discontents: The making and unmaking of racial exceptionalism* içinde (ss. 243-264). Newyork-Oxford: Berghahn.

Brading, D. A. (1994). Nationalism and state-building in Latin American history. *Ibero-Amerikanisches Archiv*, *20*(1/2), 83-108.

Britannica. (2017). Plantation. *Encyclopedia Britannica*. https://www.britannica.com/topic/plantation-agriculture (Erişim:03.07.2022)

Chasteen, J. C. (2017). *Latin Amerika Tarihi: Kanla ve Ateşle Yoğrulmuş Toprakların Öyküsü*. (E. Duru, Çev.). İstanbul: Say.

Daza, W. G. I. (2013). Ideas y proyectos de "integración americana" a finales del siglo XVIII y en el XIX: Miranda, Álvarez, Monteagudo, Bolívar, Martí y Hostos. *Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales (CLACSO)*.

Goellner, S. V., Votre, S. J. ve Pinheiro, M. C. B. (2012). 'Strong mothers make strong children': Sports, eugenics and nationalism in Brazil at the beginning of the twentieth century. *Sport, Education and Society*, *17*(4), 555-570.

Gourdon, H. (1998). Bolivar, Marti, Castro...Latin Amerika'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Milliyetçilikler. J. Leca (Ed.), *Uluslar ve Milliyetçilikler* içinde (ss. 78-83). İstanbul: Metis.

Hobsbawm, E. J. (2018). *Yaşasın Devrim—Latin Amerika Üzerine Yazılar*. (S. Nilüfer, Çev.). İstanbul: İletişim.

Jones-de Oliveira, K. F. (2003). The politics of culture or the culture of politics: Afro-Brazilian mobilization, 1920-1968. *Journal of Third World Studies, 20*(1), 103-120.

Kaya, E. (2019). Küba. C. Uysal Oğuz, S. Atvur ve R. İzol (Ed.), *21.Yüzyılda Latin Amerika-Siyaset Ekonomi Toplum* içinde (ss. 463-493). Ankara: Seçkin.

Kutlu, M. N. (2012). *Tılsım, İnanç ve Başkaldırı: Başlangıcından XVIII. Yüzyıla Kadar Latin Amerika Edebiyatı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Matallana, L. L. M., Medina Ortega, C. C., Báquiro, H. A., Angarita, C. R., Gutiérrez, Á. A. ve Trujillo, C. A. P. (2016). *Miranda: Doscientos Años Después*. Bogotá, Colombia: Colegio Enrique Olaya Herrera Institución Educativa Distrital.

Navarro, J. C. (2015). *Küba Tarihi: Bir Halkın Biyografisi*. (G. Kök ve A. Somel, Çev.). İstanbul: Yazılama.

Özbudun, S. (2012). *Latin Amerika'da Yerli Hareketleri*. Ankara: Dipnot.

Özmen, Y. P. (2021). Latin Amerika'Ülkelerinde Din, Mezhepler ve Toplumsal Yansımaları. İ. Ermağan, E. Tahsin ve S. Tekin (Ed.), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika 4* içinde (ss. 181-202). Ankara: Nobel.

Pilpil Yöney, G. (2012). *Kitlelerin Afyonu Futbolun Latin Amerika Edebiyatındaki Yankıları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tekin, S. (2017). *Brezilya Dış Politikası: Gelenek ve Değişim*. İstanbul: Der Yayınları.

Tekin, S. (2020). Latin Amerika Milliyetçiliği. T. Erdem (Ed.), *Milliyetçilik* içinde (ss. 681-689). Antalya: Otorite Kitap.

Turino, T. (2003). Nationalism and Latin American music: Selected case studies and theoretical considerations. *Latin American Music Review/Revista de Música Latinoamericana*, *24*(2), 169-209.

Uyanık, Ö. (2014). *Latin Amerika'nın Devrimci Tarihi*. İstanbul: Kaynak.